Franc Hribernik

KDO SKRBI ZA OSTARELE KMETE?

UVOD

Povečanje človeške produktivnosti in dvig življenjskega standarda omogočata, da moderna država tudi na institucionalni ravni zagotavlja svojim državljanom vsaj minimalno socialno varnost. Kakšne so konkretne oblike socialnega varstva kot ožje področje socialne politike, je odvisno od dosežene ravni družbeno-ekonomskega razvoja, narave družbenih odnosov in dolgoročno zastavljene socialne politike. Med najrazvitejšimi zahodnoevropskimi državami lahko opazimo, da imajo nekatere (še zlasti skandinavske) izjemno dobro razvito institucionalno mrežo, ki skrbi za socialno varnost (ogroženih) državljanov, druge pa so to področje manj institucionalizirale. Toda vidna znamenja svetovne recesije, huda kompetitivnost in ostra tržna konkurenčnost v globalnem smislu že silijo tudi tiste, ki so vzorno izpopolnile sistem t. i. socialne države in družbe blaginje, da korenito posežejo v sistem, ki zahteva vedno več sredstev za ohranjanje dosežene ravni socialne varnosti. Ob dobri institucionalni organiziranosti pa v teh državah razmeroma uspešno delujejo tudi različne karitativne organizacije in prostovoljna združenja, ki skrbijo še zlasti za tiste, ki jim s staranjem pohajajo življenjske moči. Proces staranja je skupna značilnost razvitih držav, zaradi česar se povečujejo tako skupno število kot socialnovarstvene potrebe te kategorije prebivalstva, pri čemer so sredstva za zagotavljanje materialne socialne varnosti (pokojnine in invalidnine ter različni dodatki) glavna postavka socialnih izdatkov.

V državi Sloveniji je področje socialno-varstvene dejavnosti, ki obsega preprečevanje in reševanje socialne problematke posameznikov, družin in skupin prebivalstva, zakonsko bolj ali manj urejeno (Zakon o socialnem varstvu 1992: 3077). Ker se družbene razmere (zlasti ekonomske) v vseh državah postsocializma zaostrujejo, prihaja posledično tudi v Sloveniji do protislovnih procesov. Na eni strani se povečuje število posameznikov, ki si sami ne zmorejo več zagotavljati minimalne socialne varnosti, na drugi strani zaradi vse bolj omejenih finančnih sredstev država zaostruje kriterije za dodeljevanje različnih oblik socialnovarstvene pomoči, s čimer poskuša zmanjšati število upravičencev in poskrbeti le za najbolj akutne primere. Omejevanje čutijo tudi tisti, ki so zaradi starosti potisnjeni na obrobje socialnega sistema in nanj nimajo praktično nobenega neposrednega vpliva. V okrilje institucionalnega varstva se zato zateka vse več starih, na kar opozarjajo tudi podatki o večanju števila oskrbovancev v t. i. splošnih in posebnih socialnih zavodih, med njimi tudi kmetov. Zlasti o teh bo v tem sestavku tekla beseda. Dotaknili pa se bomo še nekaterih aspektov varstva ostarelih slovenskih kmetov.

DRUŽBENO-VEDENJSKI OBRAZCI SKRBI ZA STARE LJUDI SE SPREMINJAJO

Staranje in starost je pojav, ki dobi specifično družbeno težo in vse manj pozitivno vrednost na prehodu iz tradicionalne (predindustrijske) v industrijsko družbo. Vrednost posameznikov se v družbah, v katerih je gibalo razvoja nenehno revolucioniranje produktivnih sil, meri po tem, kolikšne so njihove psihofizične delovne sposobnosti v produkcijskem procesu. Čim začno usihati, kar neizbežno spremlja proces staranja (Smiljanić 1979: 16), postane tak človek "odveč". Kapitalska logika

ga izvrže iz delovnega procesa in nadomesti z mlajšimi, sposobnejšimi, v kolikor same organizacije in širša družba nimajo vgrajenih socialnih korektivov, ki zavestno skrbijo za to, da se starajočo delovno silo ob zmanjšani delovni sposobnosti premešča na ustreznejša delovna mesta. Populaciji, ki je ostala brez zaposlitve in še ni primerna za upokojitev, je tudi bistveno težje najti ponovno zaposlitev. Navadno ostanejo trajno nezaposleni. Ostarela populacija s takega (kapitalskega) zornega kota razmišljanja zato pomeni precejšen družbeni strošek in vse večje breme za aktivni del prebivalstva. Če je v agrarnih družbah prehod iz obdobja zrelosti v obdobje starosti nezaznaven in potisnjen časovno bistveno navzgor, se s koncem aktivne delovne dobe pri šestdesetih in podaljševanju življenjske dobe v moderni družbi obdobje, ko je treba skrbeti za upokojeno (neaktivno) prebivalstvo, povečuje.

Starajoče kmečko prebivalstvo je v marsičem v diametralnem nasprotju z množico upokojene nekmečke populacije. Pravica do dela je namreč na kmetiji doživljenjska, kar pa seveda še ne pomeni, da se s starostjo ne spreminjajo tudi socialne vloge. Toda za delo sposobni ostareli starši in "tete in strici" tako rekoč do smrti opravljajo razna dela na kmetiji. Ob splošnem pomanjkanju delovne sile je njihova pomoč še kako potrebna in cenjena (Makarovič 1991: 140). Delovna aktivnost v obdobju starosti je brez dvoma determinirana zlasti z zdravstvenim stanjem tega dela kmečkega prebivalstva.

Ena posledic deagrarizacije, ki je pogojena z industrijskim razvojem, je prepoznavna prav v procesu hitrejšega staranja in devitalizacije kmečkega življa. Z dokončnim odhodom mladih ljudi s kmetij se hitro povečuje število ostarelih kmetov, ki bodisi sami ali s partnerji živijo na svojih kmetijah. Za slovensko (zasebno) kmetijstvo je precej značilen pojav usihanja vitalnosti oz. pojav odmirajočih kmetij in naraščanja gerontološke problematike. Makarovičeva (1991: 134) meni, da so v razmerju med vitalnimi in odmirajočimi kmetijami med posameznimi slovenskimi območji precejšnje razlike. V severovzhodnih in deloma jugovzhodnih pokrajinah prevladujejo vitalna kmečka in polkmečka gospodarstva, ki imajo zagotovljenega naslednika, v nekaterih jugozahodnih predelih pa prevladujejo odmirajoča kmečka in polkmečka gospodinjstva, ki nimajo zagotovljenega prevzemnika kmetije. Na takih kmetijah praviloma živijo starši ali le eden od staršev otrok, ki so se v iskanju boljše in lažje zaposlitve odselili. Tako na eni strani srečujemo kmetije oz. kmečke družine v gospodarski in populacijski rasti, na drugi strani pa kmetije v gospodarskem in populacijskem odmiranju, s tem pa demografsko praznjenje delov slovenskega podeželja.

Rahljanje trdnih vezi med generacijami v vaški in kmečki družini je posledica številnih spremenjenih determinant načina sodobnega življenja, ko so mlajši vse bolj okupirani s svojim življenjem, delom in vrednotami izven ožje družine ter sorodstvenega sistema, starševsko generacijo pa neredko občutijo kot breme, kar posledično vpliva na to, da je medgeneracijska pomoč v vaških in kmečkih družinah manjša. Medgeneracijska pomoč je le ena od dimenzij družinske varstvene in skrbstvene funkcije (First-Dilić 1977: 85). Tudi zato se skrb za starejše in še zlasti za ostarele ter onemogle kmete prenaša na ramena organizirane družbe. Nekoč trdno in samoumevno medgeneracijsko solidarnost je nekoliko že nadomestilo institucionalizirano socialno skrbstvo za (zlasti trajno bolne in onemogle) starostnike. Ob tem seveda ne gre spregledati, da imajo poleg družinske in institucionalne (domske) oblike varstva za ostarele pomembno vlogo še druge institucije - humanitarne organizacije, kot je npr. organizacija Rdečega križa bodisi tiste, ki delujejo v okviru cerkvene organizacije (npr. Karitas) ter različne oblike neformalne skrbi za ostarele (Stephens, Christianson 1985: 25). Ker ni razpoložljivih podatkov o socialni pomoči, ki jo te organizacije nudijo kmečkemu prebivalstvu, te oblike socialnega skrbstva ne bomo posebej analizirali.

Odgovor na vprašanje, zakaj se ostareli kmetje tako težko sami odločajo za institucionalno varstvo, je mogoče pojasniti zlasti z odnosom do posestva in navezanostjo na delovno mesto, ki v pogojih močne depopulacije kmečkega prebivalstva ne postane niti odveč niti zapolnjeno z bolj sposobno delovno silo. Kljub težjemu življenju ostareli kmetje raje

ostajajo na svojih domovih, kot da bi šli v domove za ostarele. V primerih, ko mlajši - zlasti zaradi prezaposlenosti - ne zmorejo skrbeti za svoje onemogle starše ali pa jih niso pripravljeni prevzeti, in v primerih, ko zaradi zdravstvenih razlogov ni druge rešitve, tudi pripadniki tega socialnega sloja pristanejo v splošnih in včasih v posebnih socialnih zavodih kot oblikah načeloma učinkovitega institucionalnega varstva starih ljudi.

VLOGA DRUŽINE OZ. KMEČKEGA GOSPODINJSTVA PRI SKRBI ZA OSTARELE

Specializirane državne institucije ne morejo prevzeti vsega bremena socialnega skrbstva za ostarelo populacijo. Med družbenimi institucijami ima zato izjemno pomembno vlogo prav družina, čeprav ji kakor za materinstvo in očetovstvo tudi za varstvo starostnikov ne priznavamo ustrezne družbene vloge pri najkvalitetnejšem (z vidika ohranjanja socialnega mikro sistema) zagotavljanju starostnega varstva. Prav tako se v družbah blaginje, ki so močno razvile sistem institucionalnega varstva, ponovno uveljavlja vloga družine, saj obstoječi sistem socialne politike v okviru teh držav ne obvladuje več vseh problemov staranja. Družina postane najpomembnejši socialni prostor za upokojenca, pri čemer je seveda odločilno, kako stabilna je družinska struktura, saj starostniki ne morejo več dajati toliko, kolikor sami potrebujejo. V tej obliki varstva so zato družinski člani najpomembnejši "pomočniki" starejšim. Vendar tak odnos navadno traja le toliko časa, dokler je star človek sposoben opravljati sam zase vsaj primarne potrebe. Ko postane popolnoma odvisen, preostane le še institucionalno varstvo (Hojnik 1987: 8).

Kmečka družina je imela osrednje mesto v vseh družbenih sistemih, pri čemer je poleg socialno-psihološke dimenzije posameznikove varnosti zagotavljala tudi visoko stopnjo ekonomske varnosti. Vloga družine je za slovenske kmete tudi ob koncu 20. stoletja še vedno izjemnega pomena in je zato družinsko okolje zelo visoko vrednoteno. Kmetje so med različnimi "socialnimi prostori" najbolj navezani na svojo družino oz. na gospodinjstvo, pri čemer osebne karakteristike ljudi, kot so starost, zakonski stan, izobrazba, poklic, zadovoljstvo z delom, vsekakor pomembno vplivajo na vrednotenje družinskega okolja. Mlajši, samski in razvezani ocenjujejo to socialno okolje nekoliko nižje, starejši, poročeni ali tisti, ki živijo v skupnostih, in tisti, ki so izgubili življenjskega sopotnika, pa višje (Hribernik 1992: 418). Intergeneracijska solidarnost je bila med kmeti vselej močno navzoča, čeprav je na prehodu iz tradicionalne v moderno družbo že prihajalo do sprememb v odnosih med generacijami. Ali ni morda prav vztrajanje na tradicionalnem vedenjskem obrazcu generacijskega predajanja vloge gospodarja po načelu "Meni luč - tebi ključ!" v času, ko so spremembe korenito zasekale v tradicionalne vaške skupnosti, delovalo kot jamstvo proti temu, kar je Janko Kersnik opisal v črtici Mačkova očeta (*Kmetske slike*) - da ne bi po prevzemu dominantne vloge v okviru kmečkega gospodinjstva sin očeta pognal čez prag. V sedemdesetih letih so ruralni sociologi na območju nekdanje Jugoslavije že morali ugotoviti, da je tudi stanje družinskih odnosov močno spremenjeno. Nekdanjo družinsko kohezijo je zajel proces razpadanja, socialna solidarnost pa je močno oslabela (Livada 1972: 11).

Tudi empirično raziskovanje položaja starostnikov v različnih socialnih okoljih je pokazalo, da je na slovenskem podeželju družinski okvir še vedno najpomembnejši koordinator starostnikovega življenja, družina pa za starejše ljudi primarna varnost (Hojnik 1987: 53). Sicer pa so poleg družine v zagotavljanju pomoči ostarelim pomembne še druge oblike pomoči - sosedska pomoč in pomoč sorodnikov in prijateljev. Vendar v primeru, ko gre za vprašanje gopodarske pomoči ostarelim in osamljenim vaščanom, prej ko slej nastopi pregrada, kajti ostareli ne morejo zadovoljiti načela recipročnosti - ne morejo vračati ponujene pomoči - in so zato izločeni iz sistema odnosov medsebojne pomoči in sodelovanja (Hribernik 1984: 391). Dokler so mobilni, z institucionalno in s sosedsko pomočjo vztrajajo na kmetijah, ko povsem omagajo, tudi zanje ni druge pomoči kot institucionalno varstvo. Odnos do te oblike skrbstva pa je prav pri kmečkem prebivalstvu najmanj pozitiven in ga neredki občutijo kot poniževalnega ali celo

PREGLEDNICA:
Delež vseh in kmečkih oskrbovancev v splošnih in posebnih socialnih zavodih in po spolu v letih 1980-1992
(Vir podatkov: Zavod Republike Slovenije za statistiko, interno gradivo)

leto	SPLOŠNI SOCIALNI ZAVODI				POSEBNI SOCIALNI ZAVODI			
	oskrbovanci			število splošnih zavodov	oskrbovanci			število posebnih zavodov
	skupaj N	kmečki N	%		skupaj N	kmečki N	%	
1980	6.860	525	7,7	37	993	34	3,4	5
ženske	4.512	303	6,7		529	22	4,2	
moški	2.378	216	9,1		464	12	2,6	
1982	8.598	733	7,7	47	1.012	119	11,8	3
ženske	5.754	327	5,7		532	113	21,2	
moški	2.844	406	14,3		480	6	1,3	
1984	9.259	770	8,3	50	823	-	-	2
ženske	6.250	483	7,7		385	-	-	
moški	3.009	287	9,5		438	-	-	
1986	10.166	854	8,4	53	1.019	92	9,0	3
ženske	6.857	467	6,8		527	21	3,5	
moški	3.309	387	11,7		492	71	14,4	
1988	10.604	961	9,1	52	1.018	92	9,0	3
ženske	7.287	525	7,2		518	18	3,5	
moški	3.317	436	13,1		500	74	14,8	
1990	11.260	1.067	9,5	53	1.003	89	8,9	3
ženske	7.608	640	8,4		529	10	1,9	
moški	3.652	427	11,7		474	79	16,7	
1992	11.178	862	7,7	53	1.006	62	6,2	4
ženske	7.661	486	6,3		505	3	0,6	
moški	3.517	376	10,7		501	59	11,8	

represivnega. Zato je premestitev kmeta, ki je od svojega rojstva živel na svojem posestvu in v socialnem sistemu, v katerem je zgradil mrežo interpersonalnih odnosov, v ustrezni socialni zavod vselej le skrajni izhod. Hojnikova (1987: 58) je na osnovi empirične analize ugotovila, da bi v primeru potrebe po pomoči starostniki v vaškem okolju najprej poklicali na pomoč družinske člane, v primeru bolezni pa zakonca. Na tretjem mestu se pojavljajo sorodniki in prijatelji. Nikoli pa družbena institucija! Ta je v vaškem okolju tako oddaljen pojem, da se nanjo še spomnili niso, kar pa ne velja za tiste starostnike, ki so živeli v primestnih in mestnih okoljih. Toda tudi zanje so najpomembnejši referenčni okvir pomoči družinski člani in

sorodniki in prijatelji, šele nato družbene institucije. Vlogi družine in krepitvi odnosov med generacijami bi zato veljalo posvetiti bistveno več pozornosti, pri čemer seveda ne gre pozabiti, da neposredna fizična bližina (npr. skupno gospodinjstvo) pogosto pomeni tudi izvor medgeneracijskih nesoglasij ali celo oviro pri sklepanju zakonske zveze (zlasti zaradi deklet). Toda starega človeka bodisi v zdravju ali v bolezni nikakor ne bi smeli ločiti od drugih ljudi samo zato, ker je ostarel (Occetto 1968: 33). Humanost med ljudmi se zagotovo kaže prav v skrbi za ostarelo populacijo.

OSTARELI IN ONEMOGLI KMETJE V SPLOŠNIH IN POSEBNIH SOCIALNIH ZAVODIH

Tisti del starejše populacije, ki iz različnih razlogov, kot so zmanjšanje fizične in duševne sposobnosti za samostojno življenje, kronične bolezni, osamljenost, utesnjenost v družini, zaradi nesoglasij med mlajšimi in starimi, pa tudi zaradi prezaposlenosti mlajših družinskih članov itn., potrebuje posebno institucionalno skrbstvo, zajema kar nekaj odstotkov vsega prebivalstva. Smiljanić (1979) npr. omenja 6 odstotkov, svetovna organizacija pa prognozira, da bo v razvitih državah tako obliko varstva, ki je organizirano kot institucionalno-domsko varstvo -, potrebovalo okoli 7 odstotkov starih ljudi. Ta oblika socialnega skrbstva je hkrati najdražja oblika varstva starejših ljudi, vendar so domovi za ostarele v razvitih državah postali nujna potreba. Lahko bi celo rekli, da je to davek, ki ga je civilizirana družba prisiljena poravnavati za svoj nezaustavljivi tehnološki razvoj. Skrb za stare ljudi v domovih je sicer lahko human način skrbi zanje, hkrati pa lahko pomeni tudi obliko socialne in prostorske segregacije ter družbene alienacije, še zlasti, če so okoliščine za življenje v domu bistveno spremenjene od tistih, na katere so bili navajeni pred tem (Brearley 1990: 12). Tako kot se v bolnišnicah kaže naraščajoči birokratizirani odnos do pacientov, pri čemer je njihovo dejansko počutje dokaj malo vredno, in čim manj motijo osebje, tem ljubši bolniki so (Južnič 1991: 7-8), se lahko izkazuje tudi v socialnih zavodih za stare ljudi, ki v končni instanci pogosto postanejo zgolj "čakalnice na smrt". To velja še toliko bolj za tiste, ki so povsem odvisni od pomoči drugih.

V nadaljevanju zato zastavljamo vprašanje, kako pogosto so kmetje udeleženi v obeh oblikah socialnega skrbstva za odrasle. Podatki za preteklo desetletje kažejo na to (gl. Preglednico), da se povečuje tako skupno število vseh oskrbovancev kot tudi oskrbovancev, ki so opredeljeni kot zasebni kmetovalci (pred upokojitvijo oz. pred sprejemom v domsko varstvo so opravljali poklic kmeta). Naglo povečevanje tako števila oskrbovancev v splošnih socialnih zavodih (od 6.860 v letu 1980 na 11.178 v letu 1992) lahko po eni strani empirično potrjuje spremembe v demografskem dogajanju (staranju) slovenske družbe, toda tudi spremembe družbenega odnosa do ostarele populacije na drugi strani. Splošni socialni zavodi (domovi upokojencev, domovi starejših občanov) kot institucionalno varstvo za starajočo in ostarelo populacijo so namenjeni občanom, ki zavoljo starosti ne morejo ali ne želijo živeti doma, precejšen del oskrbovancev pa potrebuje nepretrgano zdravstveno oskrbo in nego. Occetto (1987: 23-26) je na primeru analize zdravstvenega stanja oskrbovancev socialnih zavodov mesta Ljubljane ugotovil, da se jih precej sploh ne more premikati, del pa le omejeno. Prevladujoči razlog za preselitev v zavod je torej zdravstveno stanje starih ljudi. Večina oskrbovancev pa je v visoki starosti (Vovk 1983). Potrebe za varstvo starih ljudi, zlasti v splošnih socialnih zavodih, so bistveno večje, kot so fizične zmogljivosti le-teh. Leta 1992 je bilo npr. od 7.983 vlog zavrnjenih kar 3.147, večji del prav zaradi premajhnih zmogljivosti obstoječih socialnoskrbstvenih institucij.

Ugotovimo lahko, da se število kmetov, ki sodijo v kategorijo oskrbovancev splošnih socialnih zavodov, prav tako povečuje in jih je v preučevanem obdobju povprečno 8,5% vseh oskrbovancev. Med njimi je več žensk, vendar je delež kmetov med vsemi moškimi bistveno večji (v povprečju 11,5%) od deleža kmetic med vsemi ženskami (v povprečju 7,0%). Višji delež žensk tako znotraj kategorije kmečkih oskrbovancev kakor med celotno populacijo oskrbovancev v splošnih socialnih zavodih je mogoče najbrž pojasniti z njihovo daljšo življenjsko dobo.

Čeprav se interes za preučevanje in izboljšanje položaja starostnikov v družbi povečuje (na to kaže tudi večanje števila znanstvenih disciplin, ki se bodisi posredno ali neposredno ukvarjajo s problematiko staranja), je starost v percepciji ljudi pogosto vse prej kot zanimivo življensko obdobje, še zlasti za tisti del populacije, ki se s koncem aktivne življenjske dobe ne more učinkovito adaptirati na spremenjeni način življenja. Vse pogostejše prepuščanje skrbi za ostarele specializiranim socialnim zavodom se kaže tudi kot spreminjanje vedenjskega vzorca med generacijami in potiskanje tega pojava tako na individualno kot na družbeno margino. Zdi se, da to v določeni meri potrjujejo tudi podatki o frekventnosti, s katero obiskujejo oskrbovance svojci. Vloga profesionalnih delavcev, med njimi še zlasti socialnih delavcev, je v tem okviru izjemna (Miloševič 1989: 241-246). Ko postane oskrbovanec v odnosu do profesionalnih delavcev, ki zanj skrbijo, zlasti objekt in manj ali nič subjekt, se v celoti izgubijo vse prednosti še tako dobro organizirane domske oskrbe.

Poleg splošnih socialnih zavodov imamo tudi nekaj t. i. posebnih socialnih zavodov, ki so namenjeni duševno in telesno prizadetim odraslim osebam. Število vseh oskrbovancev se v preteklem desetletju kljub nihanju ni bistveno spreminjalo. V povprečju je bilo med 982 oskrbovanci 70 kmečkih (7,1%). Število slednjih pa je precej variiralo. Podatki kažejo, da je bilo med kmečkimi več moških kot žensk. Zaradi specifičnosti obolenj imajo posebni socialni zavodi razmeroma še vedno zelo neugleden položaj. Bistveno boljšega nimajo niti splošni socialni zavodi, kar je, kot smo to že ugotovili, tudi posledica neadekvatnega družbenega odnosa do kategorije starostnikov.

Primerjava deleža populacije v starosti 65 let in več med kmečkim in nekmečkim prebivalstvom razkriva, da je med kmečkim prebivalstvom bistveno večji delež te starostne kategorije. Toda primerjava med udeleženci splošnih socialnih zavodov je pokazala, da je delež kmetov vsekakor nižji, kar pomeni, da je skrb za ostarele kmete prepuščena bodisi mlajšim članom kmečkega gospodinjstva (če jih seveda ima) bodisi starostnikom samim ob morebitni pomoči socialno-skrbstvene službe. Hvalevredna se zdi ideja Hojnikove (1989: 409), da bi bilo v ruralnem prostoru primerneje organizirati institucionalno varstvo starejših v družinski obliki "kolektivnega gospodinjstva", v katerem bi živelo nekaj starostnikov skupaj z gospodinjo in negovalko. Najpomembnejše pri tem je ohranjanje mreže socialnih odnosov, tako da ostanejo kmetje v istem bivalnem okolju, ki so ga vajeni vse življenje. Zdi se, da bi bila taka rešitev kot prevladujoča oblika v praksi zaradi visokih začetnih stroškov vsaj zaenkrat najbrž še težko izvedljiva. Za tiste, ki (še) niso odvisni od nege drugih, tako ostane na voljo še samopomoč, pomembna oblika socialne pomoči, ki jo je mogoče s sodobno informacijsko tehnologijo in širjenjem mreže servisnih storitev še povečati.

UVAJANJE SODOBNE TELEKOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE PRI SKRBI ZA OSTARELE NA DOMU

V industrijsko razvitih družbah se starostna populacija številčno nenehno povečuje, s tem pa tudi obseg socialno-skrbstvenih potreb. Kot poroča Hojnik-Zupanc (1993: 626), lahko uporaba sodobnih telekomunikacijskih sredstev in novih tehnologij starostnikom bistveno olajša bivanje v lastnem stanovanju, kakor tudi popestri in olajša vsakdanje življenje ter jim pomaga ohranjati samostojno in neodvisno življenje v pozno starost. Pri tem igra izjemno pomembno vlogo prav uporabna vrednost informacijske tehnologije, ki vsakdanje življenje ne le vsebinsko in časovno zapolnjuje, temveč omogoča visoko stopnjo individualne samostojnosti in povezanost z drugimi ljudmi, zagotavlja dokaj varno bivanje v stanovanju z varovalnim alarmnim sistemom, omogoča dostopnost do različnih servisov in zmanjšuje potrebe po naporni fizični mobilnosti zunaj stanovanjskega okolja. S tako tehnologijo, ko se staremu človeku na eni strani dejansko dokaj hitro krči možnost uporabe fizičnega prostora, se na drugi strani socialni in komunikacijski prostor pomembno širi. Telefon je v tem primeru najpomembnejši. Toda ta element stanovanjske opreme ima manj kot polovica starih ljudi - nad 60 let - v Sloveniji, pri čemer ni zanesljivih podatkov o tem, kolikšna je dejanska gostota

telefonskega omrežja med starajočim kmečkim prebivalstvom. Ker je telefonsko omrežje na podeželju bistveno slabše razvito, je mogoče potemtakem sklepati, da je še vedno veliko kmetij brez tega, tudi za kmetovanje še kako pomembnega elementa gospodinjske opreme, kar tudi kaže, da se številne neenakosti tako med urbanim in ruralnim prostorom kot med posameznimi družbenimi sloji ohranjajo.

Socialna aplikacija tehnične inovacije, kakršna je t.i. komunikacijski sistem *lifeline*, posebna vrsta telefona, pri katerem uporabnik s pritiskom na gumb ali pa daljinsko po posebnem sprožilu takoj vzpostavi telefonsko zvezo z dežurno službo v telekomunikacijskem centru, s katerim je povezan (Hojnik-Zupanc 1993: 627-628), zadeva pretežno starostnike višjega socialno-ekonomskega statusa v urbanih sredinah. V Sloveniji deluje dežurna služba "Halo pomoč" na območju občin ljubljanskega območja. Najpomembnejšo vlogo ima kot element občutka osebne varnosti, kajti v slehernem trenutku je mogoče aktivirati zdravstveno službo oz. nujno pomoč na domu. Množična uporaba te socialno-tehnične inovacije je seveda povezana s številnimi predpogoji, med katerimi je eden najpomembnejših prav razvoj telefonskega omrežja. Kolikšna bi bila učinkovitost npr. v oddaljenih in redko poseljenih območjih, je zato povsem praktično vprašanje, še zlasti v obdobju, ko vremenske razmere za krajši ali daljši čas pretrgajo telefonske linije ali celo fizično povsem onemogočijo dostopnost. Taka pomoč ostarelim in osamljenim osebam na hribovskih kmetijah bi bila še zlasti pozimi težko izvedljiva. Vsekakor pa se v urbaniziranem okolju kažejo pozitivni učinki uveljavljanja telekomunikacijskih tehnologij kot sredstva učinkovite skrbi za starostnike.

SKLEP

Problematiki ostarelosti kmečkega prebivalstva kot integralnemu delu socialne problematike te populacije ob vrsti "pomembnejših velikih tem" ni namenjena kakšna posebna pozornost. Tudi sicer ostaja kmečka populacija kot celota v skoraj vseh analitičnih aspektih precej na družbenem obrobju. Urbani pogled, ki se v glavnem prekriva z institucionalnim, vidi v kmečki posesti trajni vir preživljanja in zato pri dodeljevanju socialno-varstvenih in socialno-skrbstvenih pomoči določa drugačne kriterije. Če so družbene in ekonomske razmere stabilne, kmetje pa delovno sposobni, navadno tudi ni potrebe po intervenciji. Pojav staranja kmetov, ki ga ne spremljata intergeneracijska kontinuiteta in medgeneracijska solidarnost, postavlja vprašanje v povsem drugačno luč. Ob upoštevanju specifike načina življenja kmečkega prebivalstva je zato tudi mogoče razumeti trdovratno vztrajanje ostarelih kmečkih ljudi na lastnih posestvih, ne glede na spoznanje, da socialne in gospodarske aktivnosti naglo zamirajo. Idealna rešitev bi seveda bila, če bi lahko starostniki s takih kmetij vzpostavili ustrezno socialno razmerje s svojimi potomci, sorodniki ali celo z drugimi za kmetovanje zainteresiranimi mlajšimi ljudmi, ki bi jim omogočalo življenje na lastnih domovih, kmetije pa ohranilo vitalne. Ker se bremena s starostjo večajo, mlajši pa postajajo vse bolj indiferentni do lastnih staršev, tudi ni pričakovati, da bi lahko do takih idealnih rešitev sploh prišlo. Bolj verjetna se zdi pot, po kateri se bodo morale državne institucije že v bližnji prihodnosti prevzeti še bolj obremeniti s skrbjo za ostarele in prevzeti onemogle kmetovalce povsem na svoja ramena, odnos z oskrbovanci pa urediti v obojestransko korist. Pri tem se materialne obveznosti potomcev ne morejo povsem socializirati kot splošna obveznost vseh mlajših ljudi do tistih starejših, ki kljub lastnim potomcem ali ožjim sorodnikom nimajo zagotovljene družinske socialnoskrbstvene pomoči, če že moralne odgovornosti otrok za lastne starše ni več mogoče zagotoviti. Toda še tako dobro urejena institucionalna skrb države za ostarele in onemogle ne more postati ustrezni substitut za humane medčloveške odnose med različnimi starostnimi generacijami, ki so si v krvnem sorodstvu, kakor je ne morejo zagotoviti niti sodobne informacijske tehnologije. Lahko rečemo, da se prav na področju odnosa do ostarelih in onemoglih transparentno razkriva pojav vse večje odtujenosti in formalizacije odnosov med ljudmi. Ne le v urbanih naseljih, temveč tudi v ruralnem prostoru.

Literatura in viri:

B. Accetto (1968), *Staranje, starost in starostno varstvo*. Ljubljana: Republiški odbor Rdečega križa Slovenije.

— (1987), *Starost in staranje: Osnovne medicinske gerontologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

A. Barbič, M. Pavlika (1993), *Evalvacija javnih del v kmetijstvu in na podeželju*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo.

C. P. Brearley (1990), *Working in Residential Homes for Elderly People*. London and New York: Tavistock /Routledge.

I. Dizdarević (1986), Psihosocijalne dimenzije starenja i starosti. *Pregled 76*, 11-12: 1053-1069.

R. First-Dilić (1977), Medugeneracijsko ispomaganje u seoskoj porodici. *Sociologija sela 15*, 55-56: 75-85.

Z. Harel *et al.* (1984), *Social Integration and Mental Health of the Aged (form Research of Aging)*. Beverly Hills: Sage Publications.

I. Hojnik (1987), *Sociološki aspekti preventivnega dela v procesu zdravstvene nege v lokalni skupnosti (s posebnim poudarkom na starosti populacije)*. Ljubljana: Raziskovalni inštitut Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

— (1989), Institucionalna oblika bivanja kot nesamostojnost in nepovezanost starostnikov. *Socialno delo 28*, 4: 405-411.

I. Hojnik-Zupanc (1993), Starostnik v bivalnem okolju in telekomunikacijska tehnologija. *Teorija in praksa 30*, 7/8: 625-633.

F. Hribernik (1984): Odnosi na vasi - medsebojna pomoč in sodelovanje. V: A. Barbič (ur.), *Mešane kmetije kot dejavnik razvoja kmetijstva in podeželja II*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, VTOZD za agronomijo.

— (1992), Kmetom je družina temeljna in najpomembnejša socialna skupina. *Sodobno kmetijstvo 25*, 10: 417-421.

S. Južnič (1991), *Antropologija smrti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Z. Kaučič (1987), *Aktualna problematika socialnih zavodov za varstvo odraslih*. Ljubljana: Skupnost socialnih zavodov Slovenije.

S. Livada (1972), Naše društvo i stari seljaci. *Sociologija sela 10*, 37-38: 5-14.

M. Makarovič (1991), Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov. V: A. Barbič (ur.), *Prihodnost slovenskega podeželja*. Novo mesto: Dolenjska založba.

V. Smiljanić (1979), *Psihologija starenja*. Beograd: Nolit.

Statistično poročilo za splošne in posebne socialne zavode v Sloveniji v letih 1980-1992. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.

S. A. Stephens, J. B. Christianson (1985), *Informal Care of the Elderly*. Lexington: Lexington Books.

M. Vojnović *et al.* (1986), *Organizacija pomoči starim na domu - ugotavljanje potreb ter spremljanje in evalvacija akcij te pomoči*. Ljubljana: Zavod za zdravstveno in socialno varstvo (1. del).

M. Vovk (1983), *Slovenski domovi za stare ljudi*. Ljubljana: Urbanistični inštitut SR Slovenije.

The World Aging Situation: Strategies and Policies (1985). New York: United Nations.

Zakon o socialnem varstvu (1992). Ljubljana: *Uradni list Republike Slovenije 2*, 54: 3077-3087.